

drs. Adriana G. Bontenbal

De bouwgeschiedenis van het kasteel in Gouda

een verfijning van het beeld dat tevoorschijn komt uit de bouwrekeningen in het archief van Blois

Inhoudsopgave

1	De bouwgeschiedenis van het kasteel in Gouda, een inleiding	2
2	De voorgeschiedenis van het kasteel	2
3	De eerste restauratie: de grote toren aan de IJssel	4
4	De tweede restauratie: de Haventoren ofwel het kleine torentje aan de Haven	5
5	De oude en de nieuwe zaal	6
6	Het kleine huis	6
7	Het eerste nieuwbouwproject in 1365 van de tweede vierkante toren	7
8	De nieuwbouw van de twee kleine ronde torens in 1381	8
9	De watermolen	9
10	De keukens	9
11	De stal	10
12	De valkenhuis	10
13	De boomgaard	10
14	'Mijns heren dyck', een voortdurende zorg	11
15	Samenvatting	12

1. De bouwgeschiedenis van het kasteel in Gouda, een inleiding

Het kasteel in Gouda sprak en spreekt nog steeds tot de Goudse verbeelding, waardoor er heel wat 'kasteelgeschiedenissen' ontstonden.¹ Dankzij archeologisch onderzoek zijn er sporen van fundamenteen teruggevonden die een indruk van de omtrekken van een deel van het kasteel geven. Op basis van deze informatie is de ligging van de twee ronde torens ten noorden van de grote torens uit 1381 getraceerd. De beeldvorming over de architectuur en het bouwplan van het kasteel verschilt nogal. De rekeningen van de graven van Blois geven een vrij reële kijk op de bouwplannen, de architectuur en de indeling van het kasteelcomplex. Hoewel die rekeningen door drie auteurs als uitgangspunt gebruikt zijn, is het nog steeds moeilijk om een goed beeld te krijgen.²

In 1361 verkreeg graaf Jan van Blois de beschikking over de grote toren langs de IJssel en de walmuur tot de Haven. Het kasteel, de muur en de haventoren was echter domeingoed van de graven van Holland en dan is er maar één persoon die die toestemming kon verlenen. In 1361 was dat de landsheer Albrecht van Beieren, graaf van Holland en Zeeland 'voirt soe es te weten dat mijn joncker binnen dese jare vercreech an die stede van der Goude den groten toorn staende op die IJsel mitter muren voirtgaende tot an die havene om sinen wille daermede te doen soe dat die rentmeester uut bevelen mijns jonckeren ende sijns raets alrehande huse ende erve die daer omtrent ghelegen waren ghecoft heeft om op die voirs stede wat te tymmeren daer hi in wesen mochte als hi ter goude quame'.³ Tot nu toe interpreteerde men deze zin in de betekenis van een schenking door de stad Gouda of de aankoop van het kasteel.⁴

Jan van Blois gaf in 1361 met het oog op de verdere bouw van het kasteel in datzelfde jaar opdracht aan zijn rentmeester om erven en hofsteden in de directe omgeving van de toren te kopen.

Ik heb dit artikel als volgt ingedeeld: de voorgeschiedenis is van belang omdat op die plaats aan de IJssel al een donjon stond. Daarna wordt ingegaan op de ingrijpende verbouwingen van de bestaande grote IJsseltoren, de Haventoren en de oude zaal. De oude zaal en de nieuwe zaal zijn gezamenlijk in één hoofdstuk beschreven omdat het begrip 'zaal' nogal polyinterpretabel is. Dan komt de bouw van het kleine huis aan de beurt gevolgd door de laatste twee nieuwbouwprojecten. Dit waren in 1365 de tweede vierkante toren aan de IJssel ten westen van de bestaande IJsseltoren en in 1381 de bouw van de twee kleine ronde torens aan de noordkant van het kasteel. Na de verbouwingen en de nieuwbouwprojecten leek het mij van belang om diverse opstallen op het terrein te beschrijven zoals de watermolen, de keukens, de stal, het valkenhuis en de boomgaard. Het artikel sluit af met een hoofdstuk over het verplichte dijkonderhoud door graaf Jan van Blois, dat laat zien dat het onderhoud een steeds weerkerende en hoge kostenpost was.

2. De voorgeschiedenis van het kasteel

De vermelding van de reeds aanwezige toren aan de IJssel wekte mijn nieuwsgierigheid, omdat die toren daar al langer moest hebben gestaan. Uit de bouwrekeningen van het kasteel bleek die toren, een zogenaamde donjon, als eerste gerestaureerd te worden.

In 1272 schonk graaf Floris V heer Nicolaas van Kats, ridder, de vrijheid van Gouda groot 350 gaarden in de lengte gemeten vanaf de helft van de IJssel naar de Broek toe en vanaf de helft van de IJssel 350 gaarden breed. De burgers van Gouda kregen tolvrijdom door het gehele graafschap: tolvrijdom was van belang voor de handel en diende de economie van de stad, de stad kreeg in 1272 ook stadsrechten. Al omstreeks de jaren 1267/8 nam Floris V steeds meer voorname Zeeuwse edelen in plaats van Hollandse edelen in zijn raad op, één van deze edelen was Nicolaas van Kats. Tot aan zijn dood in 1283 bleef Nicolaas van Kats de man op wie de graaf zeer regelmatig terugviel voor allerlei missies. Als bevelhebber bezette Van Kats in 1278 de stad Utrecht waar de ambachtsgilden de macht hadden gegrepen. Na de bezetting herstelde hij de macht van de oude elite in Utrecht. Hij stond Floris V bij in zijn eindstrijd in West-Friesland door na zijn overwinning bij Schellinkwoud met de cavalerie op te trekken naar Hoogwoud.

Kats bleek ook een kapitaalverstrekker van Floris V te zijn en hij was zijn belangrijkste afgevaardigde bij het sluiten van handelsverdragen met koning Edward I van Engeland⁵.

Voor de onderhandelingen over het aanstaande huwelijk van Jan I, zoon van Floris V met Elisabeth de dochter van de Engelse koning, stak hij vele malen de Noordzee over. Bij afwezigheid van de graaf vaardigde Nicolaas van Kats samen met gravin Beatrijs van Vlaanderen, de vrouw van Floris V oorkonden uit.⁶ Uit de positie van Nicolaas van Kats valt af te leiden dat hij het volle vertrouwen van Floris V genoot. Van Kats bouwde vermoedelijk uit veiligheidsoverwegingen een versterking aan de IJssel in Gouda nadat hij in het jaar 1272 de heerlijkheid Gouda in leen kreeg. Bovendien voerde hij

het voogdijchap over de verweesde Sophie van der Goude met wie zijn oudste zoon Jan al was verloofd.⁷

Mijn veronderstelling is dat de bouw van een versterkte toren op initiatief van de toenmalige heer van Gouda, Nicolaas van Kats plaatsvond uit strategisch oogpunt, gezien de niet aflatende strijd met de Vlamingen en de bisschop van Utrecht, maar ook vanwege de kwetsbare ligging van Gouda aan de IJssel met zijn steeds toenemende handelsverkeer naar Haarlem en Amsterdam.

In 1361 bleek die toren geen woon- maar een militaire functie te hebben omdat er nauwelijks ramen of deuren in de toren zaten.⁸

De Haventoren bij het 'gat' van de haven was uit steen opgetrokken en diende als gevangenis van de graven van Holland en de heren van Gouda. Dergelijke slotgevangenissen stonden toen al in Leiden, Haarlem, Medemblik, Woerden, Dordrecht, Middelburg en Bergen op Zoom en werden 's heeren Stenen' genoemd. Deze Haventoren met een gevangenis in de kelder zou later vanaf 1361 eveneens deel uit maken van het kasteelcomplex.

Dat de Haventoren in 1304 al bestond, bleek toen Jan en Gwijde van Namen in naam van de Vlaamse graaf de stad Zierikzee in dat jaar innamen en de bezittingen van de heer van Putten plunderden. De innamen van Zierikzee en de houding van de Vlamingen ontmoedigde de afgevaardigden van de Hollandse steden die uitgenodigd waren in Zierikzee door Jan en Gwijde van Namen. De stedelijke afgevaardigden zwoeren ijlings hulde aan de graaf van Vlaanderen en om hun goede voornemens kracht bij te zetten gaven zij gijzelaars, die in Gouda in de gevangenenstoren werden opgesloten. Een deel van het 3500 man tellende leger bewaakte de gijzelaars. De rest van de manschappen ging naar Utrecht onder leiding van Jan van Renesse, die vóór de strijd al leenhulde had gezworen aan de Vlaamse graaf. Hij was echter wel gehuwd met Sophie van der Goude en leenman van Gouda met als leenheer de graaf van Holland. De aan Sophie van der Goude beloofde zoon van Nicolaas van Kats was vroegtijdig gestorven en Sophie werd daarom uitgehuwelijkt aan Jan van Renesse. De Vlamingen werden in Utrecht verslagen en daar maakten de Leidenaars weer gebruik van. Eerst bevrijdden zij hun eigen bezette stad en daarna verlostten zij de gijzelaars uit de gevangenis in Gouda.⁹ Er moet vanuit gegaan worden dat in 1304 de Haventoren diende als onderkomen voor de gijzelaars. De datum van de fysieke aanwezigheid van de Haventoren als gevangenis zou dan teruggaan tot 1304.

3. De eerste restauratie: de grote toren aan de IJssel

De preciese datum van de bouw van de kasteeltoren van Gouda is nog steeds een twistpunt in de literatuur.

Walvis schreef dat het kasteel in 1330 werd gebouwd in opdracht van Jan van Henegouwen, heer van Beaumont, en tijdens de grote stadsbrand in 1438 door het vuur verslonden werd. Daarna zou het kasteel met zijn vier torens weer herbouwd zijn en tronen als een sieraad aan de IJssel.¹⁰ In een ongedateerd register waarschijnlijk opgemaakt door de Goudse magistraat wordt verwezen naar het groot privilegienboek B waarin 'de eerste heer van Gouda Jan van Beieren, heer van Beaumont in 1306 met instemming van zijn broer graaf Willem in Gouda de tolleren heeft opgericht en het slot achter het kasteel verbouwd heeft'.¹¹ Andere hedendaagse auteurs houden het bouwjaar 1361 aan. Zij vermelden weliswaar de toren waarover Jan van Blois de beschikking kreeg, maar interpreteren de aanwezige toren als een muurtoren die werd afgebroken.¹²

Er kan vanuit gegaan worden dat de grote toren er al stond en dat de restauratiewerkzaamheden vanaf 1361 voorbereid werden. Gijsbert Stomme, de toenmalige rentmeester-generaal, kocht in dat jaar in opdracht van de graaf en zijn raad wat huizen en erven in de buurt van de torens om op die grond 'wat' te timmeren zodat 'mijnheer' een onderkomen had als hij in Gouda verbleef.¹³

De erven die in 1361 aangekocht werden, waren het erf bij de watermolen met een oppervlakte van 14,9 m² en de vijver bij de molen. De rentmeester kocht verder nog een erf bij de al bestaande grote stal voor de paarden van Jan van Blois.¹⁴ Deze stal lag pal achter de IJsseltoren zodat de stal direct bereikbaar was.

In de jaren 1362 en 1363 kregen het interieur en het exterieur van de IJsseltoren, van de kleine haventoren en de muren de grootste aandacht. Eerst werden de hoogst noodzakelijke reparaties aan de muren van de toren en de stadsmuur uitgevoerd om daarna de binnenvertrekken onder handen te nemen.

De muur vanaf de IJsseltoren liep met een waterpoort in westelijke richting langs de IJssel en eindigde bij de haveningang bij de 'kleine toren'. Deze muur werd in de rekeningen consequent 'stadsmuur' genoemd, maar het onderhoud kwam volledig voor rekening van Jan van Blois.

Blijkbaar was de stadsmuur niet erg hoog, want Jan van Blois moest in 1372 op aandringen van de magistraat van Gouda later de wal buiten de stadsmuur uitgraven, omdat er op twee plaatsen

overheen geklommen kon worden. De buitenwal werd toen uitgegraven en langs de muur kwam hagedoorn te staan.¹⁵

De IJsseltoren en de indeling van de vertrekken binnen die toren verschilden niet veel van de donjons uit de dertiende en veertiende eeuw in Noord-Duitsland, Vlaanderen en Holland. De IJsseltoren lag hoog op de IJsseldijk, wat vaak bleek als er bouwmaterialen vanaf de rivier omhoog gedragen moesten worden, een werk dat nogal wat extra arbeidstijd vergde. De toren in Gouda was vierkant, het meeste voorkomende donjontype.¹⁶ Om een indruk te geven van de afmetingen van een donjon was de donjon in Oostvoorne 12.60 m in het vierkant met een muurdikte van 2.60 m en niet hoger dan twee verdiepingen.¹⁷ De donjon in Gouda had echter drie verdiepingen.

De onderste verdieping bestond uit een overwelfde kelder waar levensmiddelen en dranken werden opgeslagen. Een dergelijke kelder was bijna altijd aanwezig in de meeste torens in Holland en Vlaanderen en de kelder bevond zich in de meeste gevallen onder 'de zaal', maar in Gouda lag deze onder 'mijns heren kamer', het woongedeelte van de graaf.

In 1362 werden in de grote toren heel wat deuren en raamopeningen gemaakt in de diverse vertrekken. In het woongedeelte gaven twee deuren toegang tot de waardrobe, een kamer waar men toilet kon maken met toegang tot het privaat. Het is interessant om een beeld van de afmetingen van de waardrobe op de grote toren te krijgen, men bewaarde bijvoorbeeld in 1383 100.000 groene leien in mijns heren kamer in de waardrobe.

Drie deuren verschaften vanuit de kamer toegang naar drie andere kamers op dezelfde verdieping. Op de woonverdieping bevonden zich dus vier vertrekken exclusief de waardrobe. Een grote deur in de woonkamer gaf toegang tot de bovenverdieping en een andere deur tot de stal.¹⁸

Er werden een houten trapboom, een wenteltrap, en een houten omloop op de toren gemaakt plus nog drie grote zitvensterbanken in de kamer.¹⁹ Boven het woongedeelte lag een zolder, die onder andere diende als graanzolder.²⁰

Veerstal, het Nieuwe Hoofd en de Haventoren (1613) kaart van Hendrik Vos

Alle vloeren in de toren werden opnieuw van plavuizen voorzien en de glazenier voorzag de meeste ramen van nieuw vensterglas. De 2600 plavuizen van 'mijns heren camer' konden pas een jaar later gelegd worden, omdat ze nog in Utrecht gemaakt moesten worden.²¹

De voorburch van de grote toren lag achter een palissade op de Haven en in die voorburch stond de 'oude' keuken.²² De keuken lag dikwijls dichtbij de ontvangstruimte, de zogenaamde 'zaal'.²³ De 'oude' zaal is te localiseren dichtbij de grote toren en werd in 1376 gescheiden van de IJsseltoren door een nieuwe dijk.²⁴

De eerste grote verbouwing van de IJsseltoren werd bekroond met een grote metalen vaan in 1363 in Utrecht door Claes de goudsmid gemaakt. Op de vaan kwam het wapen te staan van de graaf van Blois en op de kleine toren bij de Haven werden eveneens twee kleine metalen vaantjes gezet met het wapen van Blois.²⁵ Jan van Blois liet nog ter ere van zijn broer Guy van Blois op de eerste verdieping van de grote IJsseltoren vier ramen met beschilderd glas met het wapen van zijn broer Guy van Blois maken.²⁶

4. De tweede restauratie: de Haventoren ofwel het kleine torentje aan de Haven

In 1362 was een ingrijpende restauratie van de haventoren even hard nodig als die van de IJsseltoren.²⁷ De timmerlieden moesten de draagbalken van de drie laagste verdiepingen van de toren vernieuwen en op de zolder kwam een nieuwe vloer liggen.²⁸ Er was in 1362 blijkbaar ook meer behoefte aan invallend daglicht, want er werden vier grote ramen uitgehakt en gemaakt en in sommige deuren werden ramen aangebracht om maar meer licht binnen te krijgen. Later in 1371 kwamen er nog drie ramen bij op de middenborstwering met 18 windijzers. Op de derde verdieping werden naast de bestaande schietgaten boven de nieuwe ramen ook weer schietgaten gemaakt en de zolder van de toren werd betimmerd.²⁹

Voor de twee gevangenisverdiepingen kocht men forse tralies en voor de twee verdiepingen daarboven waren nog 36 ankers ter versterking van de muren nodig: voorts kreeg de gevangenisdeur nieuwe grendels en sloten.³⁰ De gevangenis was in 1362 blijkbaar niet bezet, want ter voorbereiding van de bouw van de nieuwe vierkante toren werd al het één en ander aangekocht, zoals veertien eikenhouten planken die bewaard werden in de gevangenis onder in de toren.

De ligging van de toren aan het 'gat' van de Haven was voor de muren een ramp. Zomaar een voorbeeld: in 1373 voer een schip een gat in de toren, waardoor de binnenkant en de vloer van de waardrobe 'in mijns heren camer' ernstig verzakte, want ook de indeling van de Haventoren was weer vrijwel identiek aan die van grote toren. De metselaar moest de vloer openhakken, de ruimte aanvullen met aarde en zand en daarover weer de plavuizen leggen in de mortel, gebluste kalk vermengd met zand en water. Hij beschoeide opnieuw de torenmuur en de voet van de muur met arduin, een grijze natuursteen en sloeg er nog eens tien ijzeren wiggen in om de buitenmuur schokproof te maken. Gezien het grote aantal reparaties bleef de muur van de Haventoren een kop van Jut en een financiële nachtmerrie.

Na de restauratiewerken van de twee bestaande torens werden in 1365 en 1381 nog twee grote nieuwbouwprojecten uitgevoerd. Het eerste project in 1365 was de bouw van een tweede vierkante toren aan de westzijde van de bestaande grote toren op de dijk.³¹ In 1381 begon de bouw van twee kleine ronde torens ten noorden van de grote toren waarbij, gezien de aanschaf van kostbare materialen, één van de torens de kapel bevatte. De andere toren werd later vanaf 1524 officieel bestemd als Chartertoren.³²

5. Oude en de nieuwe zaal

Het begrip 'zaal' heeft vele lemmata in het Middelnederlandse woordenboek; het kan een tot woning bestemde toren betekenen: ook kan het een woning van een gekroond hoofd aanduiden, bijvoorbeeld het hof van de graven van Henegouwen werd 'la sale' in Valenciennes genoemd. Het begrip 'zaal' kan de burcht in zijn volle omvang betekenen, maar ook in engere zin het woonvertrek van de burchtheer: bovendien betekent 'zaal' de grote zaal waarin feestelijkheden en plechtigheden plaats vinden.

In de rekeningen van het kasteel van Gouda wordt het begrip 'zaal' gebruikt voor een gebouw dat apart stond, zoals bijvoorbeeld in jaar 1364 werd het fundament onder de toekomstige nieuwe zaal opgemetseld. De rentmeesters gebruikten ook de andere betekenis van het begrip 'zaal' met name het woonvertrek van de burchtheer in engere zin, vaak omschreven als 'mijns heren kamer'. In 1369 werden tijdens de restauratie van de Haventoren drie deuren uitgehouwen in de toren, één in de kelder, één boven de schenkkamer op de klerkenkamer en één boven de zaal die toegang geeft tot het privaat.³³

De bouw van de tweede nieuwe zaal verliep niet al te voorspoedig. In 1366 waren vier knechten vijf dagenlang bezig om de stenen van de opgetrokken muur in 1364 op te graven en schoon te maken. Bij het afgraven van het fundament werd namelijk ontdekt dat de balken los lagen omdat de murankers het niet gehouden hadden en deels ook al verrot waren. De timmerlieden verstevigden het fundament en de zaal moest over de hele lengte weer geëgaliseerd worden met aarde.

In 1368 waaiden de schoorsteen en de kantelen van de nieuwe zaal eraf en vernielde de storm het rondeel voor een belangrijk gedeelte. De brokstukken kwamen op het tegeldak van de zaal terecht, waardoor de schade aan het dak aanzienlijk was. De schoorsteen werd nu maar weer opgebouwd aan de voorkant van de nieuwe zaal. Het dak, de kantelen en het rondeel werden tegelijkertijd met de vloer van de nieuwe zaal gerepareerd.

De vloer in de zaal was toen al weer verzakt, waardoor de schouw van de draagbalken afgegleden was. De metselaar plaatste de schoorsteen op de balken en herstelde de vloer.³⁴

In 1368 werd binnen het kasteeldomein een dijk gemaakt tussen de oude zaal en de Haven van 2 ½ voet hoog en 4 voet breed, omdat het water bij zwaar weer te hoog kwam te staan.³⁵

In 1369 werd tijdens de Luciën vloed op dertien december een gat geslagen tussen de zaal en het kleine huis. Na die vloed werd de dijk nog eens verhoogd tot 3 en verbreed tot 8 voet.

In 1372 werd de keuken bij de oude zaal weer opgevijseld om wateroverlast te voorkomen en de deur van de keuken naar de zaal werd van een zwaar slot voorzien.³⁶

In 1377 bleek bij de oude zaal nog een klein torentje te staan³⁷ en in 1399 waren dat er twee die van sluitwerk moesten worden voorzien. Wat de functie van die kleine slanke torentjes zijn is mij niet bekend.

6. Het kleine huis

Vaak komt het kleine huis ter sprake. Al vrij vroeg in 1363 vaardigde de magistraat na de grote stadsbrand in 1361 verordeningen uit ter voorkoming van brand. De huizen moesten van binnen geleemd worden en hieronder vielen ook de stal en het kleine huis op het kasteel.³⁸ Waarschijnlijk

was dit kleine huis toen al bestemd voor de valkenier en de man van de haviken, want in 1370 werd hun huis uitgebouwd en kregen de slaapvertrekken bedsteden.³⁹

Twee jaar daarvoor werd benedenverdieping uitgebouwd als onderkomen voor de vrouw van de rentmeester en haar dienstmaagd, die voorzien werd van hang- en sluitwerk en een vulluik voor de zolder.

In 1377 was het hout van het kleine huis al dermate vermolmd dat het opnieuw rechtgezet moest worden en het vermolmd houtwerk vervangen moest worden.⁴⁰

7. Het eerste nieuwbouwproject vanaf 1365

De architectuur en de indeling van de nieuwe vierkante toren ontlepen die van de IJsseltoren niet veel. Deze toren staat niet duidelijk afgebeeld op de kaart van Van Deventer in 1562 en zal in de loop der tijden misschien geheel of gedeeltelijk zijn afgebroken.

De oude en de nieuwe toren werden langs de IJssel met elkaar verbonden via een muur met bogen en de nieuwe vierkante toren kwam op de kasteelwerf ten westen van de IJsseltoren⁴¹. In 1364 wilde men aanvankelijk de nieuwe toren 'zeven gebinten lang' en twee verdiepingen hoog bouwen. Blijkbaar was de verhouding met de IJsseltoren onevenredig en veranderde men het bouwplan. De afmeting werd met één gebint verlengd en er kwam nog een verdieping extra op.⁴²

Vanaf 1365 werden bouwmaterialen voor de nieuwbouw aankocht bij diverse steenbakkers. Om een indruk te geven van het benodigde materiaal volgt hierna het aantal stenen met hun plaats van herkomst. Uit Rotterdam 70.000 grote en 8.000 kleine stenen, uit de steenoven ten oosten van Gouda 16.000 grote en 22.000 kleine stenen, uit Capelle 30.000 grote stenen en uit Leiden 31.000 stenen. In 1368 waren er nog eens 43.000 stenen uit Moordrecht nodig en uit Antwerpen nog de nodige natuursteen.⁴³

Er werden drie heistellingen ter plaatse gemaakt, die bijna hetzelfde uiterlijk moeten hebben gehad als de kleine heistellingen die tot in de jaren zestig van de vorige eeuw gebruikt werden. Men noemde een eiken met ijzer beslagen rad boven in de stelling. Het heiblok was verzwaard met ijzer en met een band aan het uiteinde van het blok en de spil verbonden.⁴⁴

In de nieuwe vierkante toren werden behalve 'mijns heren kamer' nog de andere vertrekken in het woongedeelte wel benoemd: een ridderkamer, een knapenkamer, een harnaskamer en een klerkenkamer. Deze kamers hadden ieder een eigen schouw.⁴⁵

De schoorsteen van de grote IJsseltoren naast de bouwplaats werd gedeeltelijk weggehakt om houvast te bieden aan de steigers. Na het heien kwamen drie kespens op het fundament te liggen en de muur werd in 18 dagen opgemetseld. Ankers werden in grote getale verwerkt, wat wel nodig was gezien de voortdurend verzakkingen.⁴⁶

Drie jaar later 1368 moest de timmerman sommige vertrekken nog aftimmeren en de vensterbanken van 'mijns heren' kamer maken en installeren. Verder maakte hij toen nog vulluiken voor de zolder en de kelder.

De nieuwe toren was niet onder een gelukkig gesternte geboren, want in 1378 brandde de houten kap af. Jarenlang daarna werd de toren nog aangeduid als 'de verbarnden toorn' op de dijk tot de reparatie in 1401.⁴⁷

Tijdens een dreigend conflict in 1381 tussen de bastaard van Blois en de heer van Egmond wilde men de stad Gouda beter beschermen. Men besloot toen de muur aan de IJssel, die men te laag vond, en de nieuwe dijk bij de muur van de verbrande toren tot aan het rondeel naast de watermolen te verhogen.⁴⁸ De plaats van de toren wordt pas goed duidelijk uit de omschrijving van de rentmeester in 1399, 'mijns heren dijk in het land van Stein achter de verbrande toren'.⁴⁹ In 1401 werd zoals gezegd, na 23 jaar, de verbrande toren gerepareerd, waarvoor 100 dubbele sparren, 40 enkele sparren en 12 grote eiken balken voor de kap nodig waren. De fundering was echter in al die jaren zo verzakt dat men nog eens 106 elzen en 78.000 stenen nodig had om de toren weer op te vijzelen en ook nog voor het opmetselen van een deel van de muur van het werk dat destijds was blijven liggen.⁵⁰

'Mijnheer' gaf in 1368 te kennen dat hij ooievaarsnesten op de beide torens wilde hebben. Dit leverde een probleem op, want niemand in Gouda durfde zo hoog te klimmen, zodat er iemand uit Schoonhoven moest komen om de nesten te maken.⁵¹ De timmerman gebruikte toen alleen maar houten palen, wat vroeg om ongelukken. Niet veel later moesten de omgewaaide nesten weer met ijzeren krammen aan de schoorstenen van de twee torens vastgemaakt worden en voorzag men de nesten van wilgentenen.

8. De nieuwbouw van de kleine ronde torens in 1381

Jan van Blois zou de twee kleine torens, zoals ze genoemd werden, niet meer zien, want hij stierf in 1380 en zijn gebalsemd lichaam werd in datzelfde jaar nog bijgezet in Henegouwen. Zijn ingewanden werden in een eiken kistje bijgezet in de kapel van het Carmelietenklooster in Schoonhoven, waar de priesters iedere dag tijdens de mis en de vigilie vier kaarsen ontstaken. In de kerk van Schoonhoven werden éénmaal per maand twee memoriediensten of herdenkingsdiensten te zijner gedachtenis gevierd.

In 1381 voerde men voor de twee nieuwe ronde torens weer enorme aantallen stenen aan, ongeveer een miljoen grote en kleine stenen en men kocht in Antwerpen nog meters natuursteen. De aankoop van natuursteen bestond uit 225 rabatten (kantstroken) van hardsteen van 18 cm breed en nog eens 69 m hardsteen van 47 cm breed. Verder nog 13 m arduin, een blauw/grijze hardsteen, en 230 hardstenen trap treden en 37 dorpels. Het aantal hoekstenen is ook indrukwekkend te noemen, men kocht namelijk 433 hoekstenen.⁵²

De voorbereidende werkzaamheden waren in 1380 al begonnen met het graven van een gracht, het verhogen en maken van de dijk bij de toekomstige torens en het graven van de fundamenten voor de torens.⁵³

Voor het fundament werd heel wat hout aangekocht, in Brabant 3370 elzen en nog eens 670 bomen uit het bos bij Gouda. Het bos werd voornamelijk gebruikt en onderhouden voor bosbouw en voor de jaarlijkse vangst van duizenden reigers voor de keuken en als relatiegeschenken.⁵⁴ Het fundament bestond verder uit puin afkomstig van de noordelijke muur, zand, stukken afgezaagd beukenhout en nog andere soorten hout en heipalen.

In 1381 stonden er eerst twee heistellingen, maar misschien was het tempo te laag want uiteindelijk maakten de timmerlieden vier heistellingen. De heipalen waren van elzenhout en ongeveer 10 m lang. Het was een flink bouwwerk, gezien het feit dat er gemiddeld van augustus tot november veertig metselaars per dag aan het werk waren.⁵⁵

Op de laagste verdieping van de torens lag een overwelfde kelder, waarvan de gewelven verankerd werden met vier ringen en de overwelfing zelf werd gestuukt en gepleisterd.

Kelders dienden zoals bekend als koele en veilige voorraadruimten, maar in Gouda zullen zij ook een soort sokkelfunctie hebben gehad, dat wil zeggen dat het gebouw en de zaal daarboven in ieder geval een wat steviger basis hadden. Vaak in tegenstelling met Vlaamse kelderruimten die vaak deels bovengronds lagen, lagen de kelders van het kasteel in Gouda grotendeels onder de grond en zullen de kelders de torens metterdaad enigszins beschermd hebben tegen verzakking in de drassige Goudse grond.

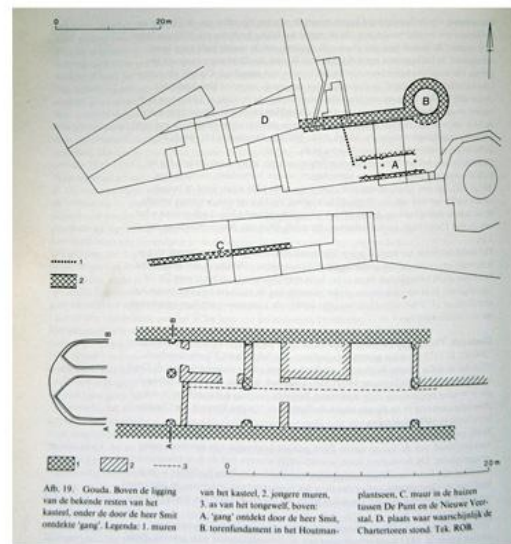
Hoe groot de klus van de steenhouders, voor wie overigens een loods was gemaakt om droog te kunnen werken, was af te leiden uit het aantal keren dat hun beitels en hamers werden geslepen. Voor de beitels was dat 2500 maal en voor de hamers 1000 maal; hun werk bestond vaak uit het op maat maken van het hardsteen.

Slechts een enkele keer noemde de rentmeester de kapel en met name de overwelfing van de kapel bovengronds. Later in 1398 maakte een timmerman nog twee deuren in de kapel voorzien van twee hangsloten.⁵⁶ Voor het overige komt de kapel nauwelijks ter sprake.

Behalve de torens stonden er nog heel wat andere gebouwen op het kasteeldomein. De boerderij, het bakhuis met de twee ovens en het onderkomen voor de varkens komen echter niet meer ter sprake.

9. De watermolen

De watermolen, een getijdemolen, maakte in 1363 een systeem mogelijk dat meerdere doelen diende. De gracht bij de molen werd goed uitgebaggerd en er werd nog een gracht vanaf de stadsmuur tot vlakbij de boomgaard gegraven van 87 m lang en 1,57 diep. Nog weer een andere gracht kwam te

Kasteel, tekening ROB van het onderzoek van het kasteel in 1982

liggen in de weg bij de valbrug van 1,57 m breed met aansluitend een nieuwe zijl de aanduiding in Gouda voor een duiker, ook van 1,57 m breed en 31 cm diep om af te wateren. De bestaande aarden wal werd met de grond gelijk gemaakt en de vrijgekomen aarde diende om de gracht bij het hof te dempen. De oude duiker bij het molenwater werd opgegraven en verlegd, zodat het hof daar ook op kon uitwateren. Ten behoeve van de vijver en de boomgaard werden nog eens twee duikertjes ingegraven. Langs het grachtje bij het hof werd hagedoorn, een stekelige meidoorn, geplant om indringers tegen te houden.⁵⁷ De watermolen voorzag de gebouwen van water via een in- en afwateringsysteem. Ook de keukens waren afhankelijk van dit systeem. De twee keukens lagen beide bij de zalen van de vierkante torens, de 'oude sael' en de nieuwe zaal.

De zogenaamde 'zijlen', een begrip dat alleen in Gouda bekend was, zijn duikers en waarschijnlijk staan onder andere deze duikers bekend als de 'tunnels' onder het kasteel. Duikers zijn vrij hoog recht opgetrokken muren uit gemetselde baksteen, overwelfd met een ronde boog en op de houten bodem lagen meestal plavuizen. Na de bouw werden de duikers weer met aarde overdekt. De oude duiker van het kasteel die daar lag moest opgegraven en weer opnieuw opgebouwd worden uit logistieke overwegingen.⁵⁸

10. De keukens

De twee keukens lagen bij de nieuwe toren en in de voorburch van de IJsseltoren. Dat was de zogenaamde 'oude keuken'. De nieuwe keuken werd in 1372 op een stenen voet gezet zodat het hoge water geen of minder kans kreeg om binnen te stromen. Op de vloer lagen plavuizen en de keuken had een rieten dak. Vijf jaar later kwamen er daktegels op te liggen. De muren waren, zoals alle muren van de bijgebouwen, geleemd met klei en hooi en vrijwel nooit met klei en stro, waarschijnlijk omdat in die periode de grond nog te nat was om granen te verbouwen. De keuken had drie ramen en twee deuren, waarvan er één deur naar de zaal een degelijk slot had. In de keuken stonden twee kisten voor het linnengoed en er was een schouw van eikenhout. Voor de watervoorziening lag aan beide zijden van de keuken een goot voor de in- en uitwatering. Behalve dat er heel wat vast personeel aan het kasteel verbonden was, kregen de mensen die daar in de bouw werkten tijdens de werkzaamheden 's middags altijd een maaltijd op rekening van Jan van Blois. Een andere geste was de gratis voorziening van honderden paren werkhandschoenen tijdens de bouw. De moeilijke Goudse grond, de infrastructuur van de waterleidingen op het domein en de omringende dijken die voortdurend door het water belaagd werden, vroegen heel wat kennis op het gebied van waterbouwkunde. Vaak berokkende gebrek aan kennis van de ondergrond behoorlijke schade. Zo verhoogde men in 1377 de dijk tussen Jan van Gent, de oosterbuur van Jan van Blois, en de keuken, met als gevolg dat de keuken onder water kwam te staan. De plavuizenvloer moest dan maar nog eens worden opengebrouwen, opnieuw verhoogd worden met aarde en zand en uiteindelijk weer van plavuizen worden voorzien.⁵⁹

De 'oude keuken' in de voorburch had een rietendak en was van binnen betimmerd met eikenhouten latten. Tegelijkertijd met een schoorsteen aan de voet van het poorthuis bouwde men in 1400 ook een nieuwe schouw in de 'oude' keuken.⁶⁰

Een bewaker bewoonde permanent het poorthuis bij de keuken in de voorburch. Blijkbaar was daar geen slaapvoorziening zoals een bedstede en het is heel wel mogelijk dat de bewaker op een stromatras sliep. Daarom kreeg hij in de winter een bontvel en slaaplakens.⁶¹

Heel wat andere gebouwen op het kasteeldomein waren onderkomens voor de dieren zoals de stal, het valkenhuis en het reigershuis.

11. De stal

Op de begane grond stonden de paarden in kribben met daarboven een zolder die diende als opslagplaats voor hooi en haver. Om de bereikbaarheid van de stal te verbeteren werd er in 1362 al een brug geslagen bij het molenwater achter de stal. Daarvoor mocht men zelfs de heistelling van de stad gebruiken. Zoals de andere gebouwen werd de stal en het kleine huisje daar vlakbij geleemd. Het stadsbestuur kreeg in de veertiende eeuw steeds meer macht, wat merkbaar was aan het aantal stadskeuren dat de magistraat uitvaardigde. Een stadskeur vereiste dat gebouwen geleemd moesten worden en daarom werden de stal en het kleine huisje daar vlakbij van leem voorzien. Daarvoor waren twee schuiten klei nodig om die te vermengen met klei en hooi.⁶² Een andere stadskeur verordende dan weer dat er een gracht naast de stal gegraven moest worden, wat ook gebeurde.

Blijkbaar kreeg de stal een te open karakter, want op een bepaald moment kwamen er nieuwe sloten en sleutels, omdat er maar in- en uitgelopen werd. Een ander probleem was de vochtige grond waardoor het hout snel werd aangetast. Vaak begaven de balken het ondergronds en de draagbalken in de gebouwen zelf; verder moesten de kribben in de stal regelmatig vernieuwd worden. De lemen muren zullen niet erg stabiel zijn geweest en daarom werden bijna jaarlijks alle bijgebouwen opnieuw geleemd.

Soms duiken er persoonlijke trekjes op in de rekeningen, want in 1375 wilde 'mijnheer' een venster in de stal, dat uitkeek op 'mijns heren kamer'.

Andere gebouwen die te maken hadden met jacht en ontspanning waren onder andere het valkenhuis en het huis voor de haviken.

12. Het valkenhuis

Het valkenvertrek in de boomgaard was uit hout en ijzer opgetrokken en met riet gedekt.⁶³ De havikenkamer verhuisde ook, maar niet naar de boomgaard, voor de haviken werden twee nieuwe onderkomens neergezet met nieuwe stangen voor de vogels. Een andere vogelsoort die een eigen optrek had, was de reiger. Het reigershuis stond bij het kleine huisje waar de valkeniers onderdak hadden. Hoewel reigers bij honderden werden gevangen in het bos bij Gouda, zaten deze reigers in het reigerhuis goed bewaard achter slot en grendel. Ongetwijfeld werden zij in hoofdzaak gehouden voor consumptie. In de boomgaard zullen vóór 1399 zwanen en ganzen vrij rond gezwommen hebben, totdat men het tijd vond om ze daar ook in een kooi op te sluiten.⁶⁴ Aan de boomgaard werd zoveel aandacht en werk besteed, dat het waard is om hierna een kleine boomgaardbiografie te schrijven.

13. De boomgaard

Op bevel van 'mijnheer' en zijn raad werd in 1368 een boomgaard ingericht. Helaas mislukten de eerste pogingen, de bomen stonden op een veel te laag niveau, zodat zij door het hoge waterpeil grotendeels dood gingen. Claes Boscoop groef de nog levende bomen uit en verplante die. Om het grondniveau te verhogen groef Claes een gracht van 12 roede lang tussen de werf van het kasteel en de boomgaard en gebruikte de aarde daaruit voor ophoging van die boomgaard.⁶⁵

Hij pootte langs de grens van de boomgaard aalbessenstruiken en hagedoorn en bouwde een prieel. Binnen de gaard werden 55 kersenbomen geplant met nog twee notenbomen en rozenstruiken. Bij het prieel kwam een wijnstok te staan. In het jaar daarna kwamen er nog acht wijnstokken, een moerbeiboom en een roos bij. Een tweede prieel werd gesierd met rozen en aalbessen en op de rand van de gracht kwam nog een scherm van wilgentenen te staan om te voorkomen dat er aarde onder wijnstokken viel. Omdat de boomgaard steeds natter werd moest de gracht rondom de boomgaard beschoeid worden. Een vergrendelde poort belette ongenode gasten binnen te komen.⁶⁶ In 1383 kon men spreken van een wijngaardhof met een toegangsdeur, die op slot kon en de hof werd zelfs voorzien van een toiletruimte.⁶⁷

De vijver in de boomgaard was uitermate onderhoudsgevoelig en moest regelmatig uitgebaggerd worden, zodat de vissen er een gezonder leefklimaat in kregen. Later kwamen er nog zes eiken en één kersenboom bij. De boomgaard met de dierenverblijfplaatsen erin moet een lust voor het oog geweest zijn, een dierenparkje avant la lettre. De twee notenbomen die in 1368 genoemd werden, zouden dezelfde kunnen zijn als de bomen die in een huurcontract uit 1591 genoemd worden. In die tijd huurden drie mensen van de stad Gouda een erf op het slot, dat zo breed was als de ruimte tussen de twee notenbomen.⁶⁸

14. 'Mijns heren dyck', een voortdurende zorg

De dijken waarvoor Blois onderhoudsplichtig was, lagen ten westen en ten oosten van Gouda, namelijk bij het kasteel en bij de steenoven. Een andere dijk waarvoor Blois eveneens verantwoordelijk was, was de dijk in de Broek bij het bos. De graaf kreeg in de loop der tijden steeds meer te maken met de plaatselijke wetgeving en met het Hoogheemraadschap van Schieland. In 1360 dwong een nieuwe stadskeur de dijk van 'mijnheer' te verhogen en te verbreden en in 1362 werd de graaf min of opgelegd dat de dijken bij de stadspoort, de grote toren en de dijk bij de steenplaats versterkt moesten worden met tenen matten. De dijken werden toen verhoogd met klei, afgedekt met

graszoden en daarna nog eens beschoeid. Ook de dijk binnen het kasteelcomplex vergde de nodige zorg, zoals bleek na de decembervloed in 1368. In dat jaar was er een dijk gemaakt tussen de 'oude' zaal en de Haven vanwege het hoge water en niet veel later sloeg er een gat in die dijk tussen de zaal en het kleine huis.⁶⁹ Een jaar later verordonneerde de waterschap van Schieland weer dat de dijken waarvoor geen riet stond, geschoeid moest worden met palen van 1,10 m lang en met planken. De graaf had 26 m dijk waar geen riet of buitendijs land lag, dus werd het een kostbare aangelegenheid.⁷⁰ De dijk bij de steenplaats was 29 m lang en 0.90 m hoog en deze dijk moest regelmatig verhoogd worden met graszoden. Het bezit van al deze dijken vroeg dus nogal het één en ander van de schatkist van de graaf.

In 1361 grensde het water van de watermolen ook aan de dijk, maar dat stuk dijk werd tien jaar later weg gegraven en in plaats daarvan kwam er een stevige houten schutting te staan met een gracht ervoor, om te voorkomen dat mensen de dijk opklommen.⁷¹ De westelijke dijk naar de IJssel en de dijk langs de IJssel sloot het terrein af met nog een poort bij de Spieringstraat. In 1362 werd die dijk bij de IJsseltoren getrokken en alleen die werd aangeduid als 'mijns heren dijk' bij de grote toren.⁷² Vlakbij de IJsseltoren lag een valbrug en later, bij de nieuwbouw van de tweede toren daarnaast ten westen, kwam nog een tweede valbrug te liggen.

Maquette Gouda (naar Hogenberg, 1585) Museumgouda

Bij de dijk naar de IJssel lag de boomgaard omsloten door een gracht; Jacoba van Beieren vergrootte later op die plaats haar domein door zich een deel van de dijk toe te eigenen inclusief de grond tot aan de boomgaard. Op die grond stonden vier hofsteden van de minderbroeders waarvoor Jacoba de broeders een jaarlijkse rente betaalde.⁷³

Om in de toekomst de hoge schadeposten door achterstallig onderhoud te reduceren, besteedde Dirk van der Goude, schout van Gouda in 1383 het onderhoud van de dijken iedere keer voor zes jaar uit.⁷⁴

15. Samenvatting

De bouwgeschiedenis van het kasteel in Gouda moest wel beginnen met een zoektocht naar het verleden van de IJsseltoren en van de Haventoren, omdat die twee torens een belangrijk onderdeel uitmaakten van het latere complex. De stenen Haventoren en tevens gevangenis is benut door Jan van Renesse destijds heer van Gouda en door de latere bewindhebbers. Het was hoofdzakelijk te danken aan de graven Jan van Blois en Guy van Blois dat het kasteel in Gouda gebouwd werd.

Vanaf 1361 werden restauratiewerkzaamheden uitgevoerd en de IJsseltoren en de kleine Haventoren kregen hoogstwaarschijnlijk een beter aanzicht door de vele ramen die in de muren werden uitgehakt.

Een nieuwe vierkante toren kwam ten westen van de IJsseltoren te staan, een tweede nieuwe zaal werd opgetrokken bij de nieuwe grote toren. In 1381 werden twee ronde torens ten noorden van de grote torens gebouwd en het hele complex werd zorgvuldig ommuurd. Restauratiewerkzaamheden zijn maar af en toe ter sprake gekomen, maar ook dit onderwerp is onuitputtelijk. Hoge waterstanden, zwaar weer in de winter en de watersneden die af en toe het kasteeldomein teisterden, vereisten voortdurend reparaties. De dijken en de gebouwen waren vaak het slachtoffer van deze weersomstandigheden. De ligging van Gouda en van het kasteel waren natuurlijk ook niet optimaal. De stenen raakten vaak doordrenkt en vielen uit de muren of ondermijnden de fundamenteën. De mortel die de metselaars gebruikten, bestaande uit gebluste kalk, zand en water, bevorderde zeker niet de stevigheid van de muren in een dergelijk vochtig klimaat. Het hout werd vaak aangetast, wat eveneens nadelig was voor de stabiliteit van de gebouwen.

Toch moet er respect opgebracht worden voor al deze mensen, die in ongeveer veertig jaar een uitgebreid complex van de grond af hebben opgebouwd, een domein dat toch bijna twee eeuwen stand hield tot in 1577.

- ¹ Ignatius Walvis komt nog ter sprake, C. J. de Lange van Wijngaerden, *Beschrijving der stad van der Goude*, bewerkt door J.N. Scheltema (Amsterdam-Gouda 1813-1878), G. G. Calkoen, *De graven van Blois als Hollandse leenmannen in hun betrekkingen hier te lande en in hun goed* (Utrecht 1911) deel II, ¹ K. M. Buiskool, "Het kasteel van Gouda", in: Habermehl et al. (eds), *In de stad van die Goude*. (Delft 1992) 26-44, H.J.Sprokholt, C. Akkerman en M.Dasselaar, *Het kasteel van Gouda* (Gouda 1993).
- ² A.A.M Schmidt- Ernsthausen, naar het handschrift van C.J.de Lange van Wijngaerden, *Geschiedenis der heeren en beschrijving van der stad Gouda*, bewerkt door A.A.M Schmidt- Ernsthausen, K.M. Buiskool, "Het kasteel van Gouda", 26-44. A. G. Bontenbal, *Het kasteel van Gouda*, onuitgegeven.
- ³ A. A. M Schmidt-Ernsthausen, *Archief van de graven van Blois* ('s- Gravenhage 1982) en Streekarchief Midden-Holland, SAMH collectie Varia 757 f47. Streekarchief Hollands Midden wordt in het vervolg aangeduid als SAMH Gouda.
- ⁴ Sprokholt ea, *Het kasteel van Gouda* (Gouda 1993), Buiskool, "Het kasteel van Gouda", 30. Aankoop van de stadsmuur met een toren aan de IJssel.
- ⁵ D. E. H. de Boer, E. H. P. Cordfunke en H. Sarfatij (red), *Wi Florens ... De Hollandse graaf Floris V in de samenleving van de 13de eeuw*. (Utrecht 1996) 58, 177, 212.
- ⁶ J. G. Kruisheer, *De oorkonden en de kanselarij van de graven van Holland tot 1299*. ('s-Gravenhage-Haarlem 1971) 643. In het jaar 1282.
- ⁷ A. Janse, *Ridderschap in Holland. Portret van een adellijke elite in de late middeleeuwen*. (Hilversum 2001) 184. Sophie van der Goude stierf in 1299.
- ⁸ Nationaal Archief, Archieven van Blois, inventarisnummer 90 f 16 'vensterendie aen de voorscr. toren ontbraken'. Voortaan worden de verwijzingen naar de rekeningen omschreven met Blois inventarisnummer, folionummer en datum bijvoorbeeld in dit geval Blois 90/16/1362.
- ⁹ R. de Graaf, *Oorlog om Holland 1000-1375*. (Hilversum 1996) 168.
- ¹⁰ J. Walvis, *Beschrijving der stad Gouda*. (Gouda/Leiden 1714) 137-144.
- ¹¹ SAMH Gouda, Collectie Varia 1 daarin wordt verwezen naar het groot privilegeboek B f 109v-110, verder wordt verwezen naar Divisiekroniek van Holland Divis:22 cap:3
- ¹² Sprokholt ea, *Het kasteel van Gouda*. 24.
- ¹³ SAMH Gouda, Collectie Varia 757. Arresten van de rekeningen der heerlijkheden in Holland, Kennemerland, West-Friesland en Zeeland 1356-1374, f47.
- ¹⁴ Blois 60/34v. De aankopen betroffen de hofstede van Zegher, door de magistraat geschat op 26 Lb, het erf bij de molen 3 Lb, de vijver bij die molen 12 Lb en het erf van Herman de koopman 40Lb.
- ¹⁵ Blois 99/17v/1372.
- ¹⁶ Frans Doperé en William Ubregts, *De donjon in Vlaanderen. Architectuur en wooncultuur*. (Leuven 1991) 42-96.
- ¹⁷ A. A. Arkenbout en H. van der Graaf, "De burcht in Oostvoorne", in *Regionaal-Historisch Tijdschrift Holland*, 6e jaargang nr 3 (1974) 97-127.
- ¹⁸ Blois 90/18v-19/1362.
- ¹⁹ Blois 90/16v/1362.
- ²⁰ Blois 90/16/1362.
- ²¹ Blois 90/17v/1362.
- ²² Nationaal Archief, Graven van Holland 3.01.01. nr 1759 over jaar 1400 f2 '6 sparren aan de glyte schutting op die haven in dat voorborch'.
- ²³ N. A. *Graven van Holland* 3.01.01 1759 over jaar 1400 f2, 4v en 5. 300 eiken latten voor de oude keuken in de voorburg. 2v.
- ²⁴ Blois 103/28v/1378.
- ²⁵ Blois 91/23v/1363.
- ²⁶ Blois 90/34v/1362.
- ²⁷ Buiskool, 37 en noot 38. Buiskool gaat ervan uit dat er nog een tweede Haventoren is gebouwd, die ondergetekende niet in de rekeningen heeft aangetroffen.
- ²⁸ Blois 90/30-34v
- ²⁹ Blois 98/18v/1371
- ³⁰ Blois 91/23v/1363.
- ³¹ Buiskool heeft de bouw van de tweede grote toren niet opgemerkt in de tekst van de rekeningen van Blois in de inventarisnummers 95 en 96
- ³² N. A. Bouck van den behouften ende necessityten' Rekenkamer rekening 1523-1526 f6. In 1524 besloot de landvoogdes op aanraden van Vincent Cornelisz van Mierop en Mees Jansz 'volgens het bevel van myne Genadighe Vrouwe '---- geweest up het slot ter Goude, omme plaetse te adviseren, omme de charteren te leggen'
- ³³ Blois 96/18v/1369.
- ³⁴ Blois 95/25v-26v/ 1368.
- ³⁵ Blois 95/18/1368.
- ³⁶ Blois 99/18/1372.
- ³⁷ Blois 104/18/1377.
- ³⁸ Blois 91/23v/1363.
- ³⁹ Blois 97/24/1370.
- ⁴⁰ Blois 104/23v/1377.
- ⁴¹ Blois 92/27v/1364.
- ⁴² Blois 92/26v/1364.
- ⁴³ Blois 94/20-20v/1366.
- ⁴⁴ Blois 92/28/1364.
- ⁴⁵ Blois 96/21v/1369.
- ⁴⁶ Blois 94/20-24/1366.
- ⁴⁷ Graven van Holland 3.01.01 nr 1770 2.
- ⁴⁸ Blois 108/50v/1381.
- ⁴⁹ Graven van Holland, 3.01.01. rentmeesters van Schoonhoven en Gouda over het jaar 1399.
- ⁵⁰ Graven van Holland, 3.01.01. nr 1770 over jaar 1401 2- 3v.
- ⁵¹ Blois 95/25v/1368.

⁵² J. M. Verhoef, *De oude Nederlandse maten een gewichten*. (Amsterdam 1983). Vanaf de vroege middeleeuwen vrijwel onveranderde standmaat in de omgeving van Leiden. Een roede = 3.767m, voet = 0.314 m, duim = 2, 61 cm, kwartier = ¼ duim. Blois 108/50-56/1381 De aankoop bestond uit 225 rabatten hardsteen van 7 duim, 220 voet hardsteen van 1 ½ voet lang, drie roeden en één kwartier arduin, blauw/grijze hardsteen, 230 trapstenen en 37 dorpels van 3 ½ voet lang en 7 duim breed en nog 433 hoekstenen.

⁵³ Blois 108/72v/1381.

⁵⁴ Blois 108/50/1381.

⁵⁵ Blois 108/63v/1381.

⁵⁶ Graven van Holland, 3.01.01, inv.nr. 1765 over 1398.

⁵⁷ Blois 91/24/1363.

⁵⁸ Zie het Woordenboek der Nederlandsche Taal, onder zijl: waterleiding, waterloop, ook een afwateringssluis, waterverlaat.

Een chronologisch overzicht van de woordbetekenis in de Goudse bronnen:

L. M. Rollin Couquerque en A. Meerkamp van Embden, "Rechtsbronnen der stad Gouda", in: *Werken der Vereeniging tot Uitgaaf der Bronnen van het Oud-Vaderlandsche Recht*, tweede reeks no. 18 ('s-Gravenhage 1917) 63, 'die zijl bi den Veerstal nauwen sel mit een kooker-- ende des sel men de zijl opt hof desghelijc minderen' (1413) zijl hier in betekenis van waterinlaat en duiker.

SAMH Gouda, OA-93 f71v-72. Inspectie van de zijlen en lokkingen 'comende aan de Gouwe tussen de Visbrug ende Verlaat' iedereen die een lokking heeft moet beloven dat deze nooit meer tot een zijl gemaakt zal worden op straffe van de inloop van het water te verliezen (1614) ook in betekenis van een duiker. Een lokking is een schuif voor de duiker

⁵⁹ Blois 104/24/1377.

⁶⁰ Graven van Holland 3.01.01. inv. nr. 1759 over jaar 1400 f2, 4v en 5. 4v 300 eiken latten voor de oude keuken in de voorburg.

⁶¹ Blois 109/79/1383.

⁶² Blois 91/23v/1363.

⁶³ Blois 96/17v/1369.

⁶⁴ Graven van Holland 3.01.01 inv. nr. 1766. rentmrs Gouda en Schoonhoven jaar 1399.

⁶⁵ Blois 95/18v/1368.

⁶⁶ Blois 96/16/1369.

⁶⁷ Blois 109/76v/1383.

⁶⁸ J. E. J. Geselschap, *Inventaris van het oud-archief van Gouda*. (Gouda 1965) nr 91 f26.

⁶⁹ Blois 95/18/1368.

⁷⁰ Blois 96/18/1369.

⁷¹ Blois105/99/1378. 10 scute houts die te Goude gheorbaert waren an de plate van mijns heren dijc ieghen het molenwater ... het selver platen neffens de verbarnden toorn.

⁷² Blois 90/20/1362

⁷³ Graven van Holland 3.01.01 inv. nr. 1777, jaar 1428 niet gefolieerd. Gegeven van de dijk die mijn genadigen vrouw aen hair nam ende den mynre broeders ter Goude plach toe te behoren van 4 hofsteden in die Spierinckstraet dair ic off betaelde van twe jaeren elken hofstat 11 groten.

⁷⁴ Blois 108/50v/1381.